

ВТУ „СВЕТИ СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ, КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ”

Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д-р Красимира Йонкова

член на Научно жури

на дисертационен труд на Христо Иванов Попниколов

на тема: „Психологическа защитна доминанта на обвиняемия по време на разпит в досъдебната и съдебната фаза на наказателния процес”

с научен ръководител доц. д-р Стоил Мавродиев

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

Научна област 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.2. Психология, Научна специалност

„Педагогическа и възрастова психология”

Представеният за рецензиране труд несъмнено попада в изследователския профил на психологията – с нейното разнообразие от клонове и направления, наситени с постижения, но и много дискуссионни и все още неизяснени въпроси. Този научен статут генерира изключителната проблемност на някои теми, сред които тази за антисоциалността и престъпното поведение на човека през 21 век се отличава с почти експанзивно присъствие. Затова считам, че темата на този труд е както дисертабилна, така и откликваща на реални потребности в практиката на правораздаването.

Искам да припомня, че в психологичния механизъм за осъществяване на нормативното поведение на хората моралът и правосъзнанието са основните регулатори. Като такива, те са и форми на обществено съзнание с широк обхват – поради което моделират и профила на всички междуличностни и социални взаимодействия. Ето защо самият принцип на гражданственост предполага обвързване на всички аспекти на социализацията с нравствените и правните ценности, регулиращи законосъобразното поведение. Именно в тази връзка проблематиката на дисертацията явно кореспондира със социалната и юридическата психология, но и с въпроси, традиционно разработвани в областите на педагогическата и възрастовата психология – поради което е адекватна на заявената по процедурата научна специалност.

От прегледа на депозираната документация констатирам, че тя е изрядна и отговаряща на критериите по смисъла на формалните изисквания за провеждане на настоящата защита.

Информацията от творческата автобиография на Христо Попниколов показва, че след завършването на висше образование с придобита квалификация магистър по „Право”, на длъжност юрисконсулт от 2014г. и понастоящем, той упражнява дейности като: подготовка и обработка на документи за представителство пред съдилища и институции, водене на дела от трудовоправен характер, консултантски услуги, даване на становища по вещоправни и наказателноправни казуси. Приемам, че изпълнението на посочените дейности, както и вече натрупаният професионален опит в юриспруденцията, имат пряка връзка с оформянето на изследователския замисъл на дисертационния труд и са показател за ниво на експертност в областта.

От приложения към дисертацията Списък на публикациите с копия на текстовете е видно, че става дума за три доклада от участия в международни конференции и една статия, включена в Годишник по психология на ЮЗУ „Неофит Рилски”. Запознавайки се със съдържанието им намирам, че са в пряка връзка с ключовите понятия по темата на дисертацията – което отговаря и даже надхвърля изискуемия минимум от три научни разработки, публикувани в реферирани специализирани издания.

Оттук нататък ще пристъпя в конкретиката на констатациите ми, произтекли от прочита на самия дисертационен труд.

По стандарта на емпиричните критерии за осъществяване на психологично изследване намирам основание да заключа, че предложената за рецензиране дисертация демонстрира почти в равна степен както теоретико-интерпретативен, така и практико-приложен характер.

Авторът е развил изложението си в общ обем от 207 страници, между които 177 съдържателен, композиционно организирани в увод, три основни глави, структурирани в подглави, заключение и 5 Приложения, презентирани изследователския инструментариум, ползваните тестове, въпросници и скали.

Що се отнася до приложената в края на работата библиографска справка, тя е сравнително правилно описана и указваща ползването на 76 специализирани източника; 58 на български и руски език, между които лекции на преподаватели от университети в България, Северна Македония и Русия, както и 18 източника на английски език. По отношение на брой, адекватност и актуалност на ползваната литература, оценявам теоретичната база на разработката като академично състоятелна и достатъчно информативна.

Уводният текст /с. 4-8/ добре въвежда в актуалността и замисъла на разработената тема, опитвайки се да представи като взаимнообусловени елементите, от които зависи спецификата на психологичния подход при провеждането на разпитите и изобщо процесуалните действия в параметрите на досъдебното производство. Твърдението, че именно адекватният психологичен подход обуславя правилността на процесуалните действия в хода на разследване на престъплението, приемам за креативния център, организирал логиката на цялото последващо изложение.

Дефинитивните рамки на основната ключова величина „психична защитна доминанта на обвиняемия” са добре зададени в ракурса на темата, като нейният генезис, същност и функции са комплексно маркирани в три посоки на действие. Кратко, но информативно, в уводната част е споменат предмета на осъщественото емпирично изследване, свързан с процеса по формирането на психичната защитна доминанта на обвиняемия или

заподозрения в хода на разпитите в наказателния процес и разследването на престъпления.

За съжаление не открих ясно формулирани цел, водеща хипотеза и задачи на цялостния дисертационен труд, което е и критичната ми бележка към този аспект от работата на докторанта.

Концептуалната рамка на труда, презентираща теоретичния модел на емпиричния дизайн, е представена в първата му глава, озаглавена „Теоретична постановка на проблема” /с. 9-126/. Структурата ѝ е разгърната в 4 подглави, относително автономно ангажирани с изясняването на понятия, категории и процесуални действия с отношение към предмета на осъщественото емпирично изследване.

Първата подглава фокусира вниманието върху феноменологията на правния статус на обвиняемия /с. 9-36/. Като се придържа главно към членовете и алинеите, разписани в НПК, текстът на изложението подробно откроява специфичните характеристики на обвиняемите в статуса им на субекти на наказателния процес, представяйки ги в последователност и възможни взаимовръзки.

Считам за особено целесъобразни смисловите акценти, поставени върху механизмите за адаптиране на разследваните към статуса им на обвиняеми, регламентираните им права, разнообразието на личностните им профили, обуславящо активна или пасивна защитна доминанта, анализът на определящите самооправданието им фактори, значението на речевата активност и невербалната експресия при оценката на показанията за определяне на истинността им от страна на разследващия орган.

Представената от Попниколов правнопсихологична характеристика на разпита в досъдебната и съдебната фаза /с. 37-56/, чийто алгоритъм и етапи на реализация са точно регламентирани в наказателното производство, е допълнена в някои аспекти с по-задълбочена психологична интерпретация – което няма как да не поощря.

Изложението ни въвежда още по-навътре в проблематиката посредством презентацията на резултати от извършвани в криминологията психологични изследвания на обвиняеми /с. 56-99/. Тук интерпретативната рамка е подходящо базирана върху възгледите и заключенията на утвърдени в национален и европейски мащаб автори. Докторантът е

направил сполучлив опит да ги представи комплексно посредством разкриване на разнородни аспекти, сходства и различия, идентифицирани в категориите обвиняеми с различен тип личностна ориентация, стил на общуване и профил на защитна психична доминанта.

Откроявам тази част на дисертацията за съществен приносен момент. Текстът се отличава с много висока информативна теоретична и приложна стойност, като ясно очертава тенденцията, че метаморфозите на насилието изобщо са пряко свързани с особеностите на социокултурните и психологични процеси, генериращи прогреса или регреса в еволюцията на съответното общество.

Попниколов е завършил концептуализацията на теоретичната постановка на проблема с конкретен фокус на вниманието върху презентацията на редица психологични проучвания на разпита като процесуално действие /с. 100-126/. Осъществил е подробен обзор на препоръки, указания, тактики за провеждане на разпита, инструкции за правилното му планиране, стил на общуване и изисквания за практическата му реализация съобразно психичната защитна доминанта на разпитваното лице.

Считам, че цялостното теоретично изложение в разработката демонстрира много добро познаване на материята и вече формирани умения за академична работа.

Втората и третата основни глави представят дизайна на авторовото емпирично изследване, анализът на резултатите и произтеклите от него изводи, констатации, обобщения, препоръки /127-174/.

Моделът на изследваното явление е описан прецизирано и цялостно, като правилно е възприета йерархията в компонентната структура на психичната защитна доминанта, операционализирана в изследваните величини „самооценка”, „темперамент”, „когнитивно-поведенчески стереотипи”, „стрес”, „тревожност ”.

Предметът, целта и задачите са точно формулирани. Обектът на изследването включва 120 лица от мъжки пол, обвиняеми с различен криминален опит, пребиваващи в условия на пенитенциарна изолация на няколко места в България, извършили деяния с различна степен на обществена опасност. Считам извадката за достатъчно представителна за

проучване от такъв ранг – както по брой, така и в потенциала си да обслужи целта и задачите на изследването.

Проверката на заложената основна хипотеза, конкретизирана в 5 подхипотези, е осъществена посредством адекватен методически инструментариум. Наборът е не само богат, но и събраните данни са подложени на достатъчно надеждна статистическа обработка. Приложени са: Въпросник на Айзенк за изследване на личността в дименсиите екстравертност, невротизъм, психотизъм и лъжа; Въпросник за предпочитани стратегии за справяне със стреса, базиран на скалата на Лазарус и модела за себерегулация на поведението; Тест за изследване на когнитивните стилове, конструиран върху типологията на Юнг; Методиката на Дембо-Рубинщайн за регистрация на самооценката, модифицирана за прилагане в пенитенциарната практика, както и Цветовия тест на Люшер с потенциала му за регистрация на психично напрежение, стрес и тревожност. Добро впечатление ми направи решението на докторанта коректно да посочи и обясни ограниченията на изследването си.

Анализът на получените резултати е представен комплексно – в аспектите му на количествен, статистически и качествен. Осъществен е с ерудиция и способност за аналитична работа. Добре подредената визуализация на данните – посредством графично и таблично онагледяване – реално подпомага възприемането и улеснява разбирането.

По същество, заключението на работата /с. 175-177/ очертава тенденциите, оформени в резултат от проверката на хипотезите. Те са систематично подредени, ясно формулирани и обобщени в няколко изводни тези с висока приложна стойност за подобряване на практикуваните психологични подходи в хода на разпитите в досъдебната и съдебната фаза на наказателния процес.

Въпреки, че в констатациите ми дотук откриох значението на редица положителни характеристики на разработката, още веднъж ще посоча в синтезиран вид глобалните приносни аспекти на този труд. Откривам ги:

1. По отношение на теорията – в аналитичното систематизиране на правнопсихологичното знание по въпроса за възможните характеристики на личностната структура, обуславящи

поведението и специфичните проявления на психичната защитна доминанта на обвиняеми лица по време на разпит.

2. По отношение на практиката – в предложената в Приложение № 5 творчески конструирана схема за ориентиране на разследващите органи в подходящия психологичен подход при провеждането на разпити на обвиняеми във фазата на досъдебното производство на наказателния процес.

Накрая, изразявам мнението си, че докторантът успешно е постигнал целите на дисертационния си труд, който, по отношение на техническо оформление, стил на изложение, понятийна адекватност, цитиране и позоваване на автори – е добре прецизиран и коректно написан. Приемам без забележки и неговата самооценка относно приносите на работата му.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Въз основа на констатациите, произтекли от прочита ми на дисертационния труд „Психологическа защитна доминанта на обвиняемия по време на разпит в досъдебната и съдебната фаза на наказателния процес”, написан от Христо Иванов Попниколов, заявявам положителен вот за присъждане на образователната и научна степен „доктор”.

04.09.2021г.

Рецензент: проф. д-р Красимира Йонкова